

Żelewski w Afryce

Emil von Zelewski (13.03.1854-17.08.1891)

Emil von Żelewski pochodził z tej części rodu, która wywodziła się z Milwina. Jego najwcześniejszym znanym przodkiem był Michał von Żelewski (ok. 1700-1785) właściciel części wsi Milwino, Niepoczłowic i Zakrzewa, żonaty z Anną von Pirch. Jego ojcem był Otton August Ludwik Rudolf von Zelewski (1820-1878) żonaty z Antoniną Fryderyką z domu von Żelewską.¹ Emil urodził się 13 marca 1854 roku w Będargowie, gdzie Żelewscy posiadali swój majątek. Nieznany z imienia Żelewski z Będargowa w 1847 roku zasiadał w Sejmiku Powiatowym. W 1880 roku właścicielem tego majątku był Filip von Żelewski, najprawdopodobniej brat Emila. Ziemia ta została podzielona w 1897 roku na dobra rentierskie. W dostępnych polskich opracowaniach genealogicznych dotyczących rodziny Żelewskich Emil jest pomijany.



Emil von Zelewski

Źródło: <https://www.flickr.com/photo/94791180@NO6/11531022364>

¹ W XIX wieku była duża dowolność w zapisie nazwiska Żelewski, w dokumentach urzędnicy pruscy najczęściej stosowali zmienioną formę tego nazwiska – Zelewski, czasami spotykamy się z jego oryginalnym zapisem. Bardzo często drobna szlachta kaszubska zawierała związki małżeńskie w obrębie rodziny (kuzynstwo, półkuzyni). Czyniono tak aby uniknąć podziałów już i tak małych gospodarstw znajdujących się w ich władaniu (stąd takie samo nazwisko rodowe żony i poślubianego małżonka).

Swoją edukację Emil rozpoczął od nauki w szkole powszechnej, następnie uczęszczał do gimnazjum w Malborku, a po jego ukończeniu trafił do szkoły kadetów w Chełmnie nad Wisłą. Podobnie jak szkoła w Słupsku, służyła ona głównie germanizacji synów z rodzin drobnej szlachty kaszubskiej. Służbę wojskową odbył w 99 Pułku Piechoty w Poznaniu. W latach 1882-1885 studiował w akademii wojskowej w Gross-Lichterfelde pod Berlinem. Mimo że był oficerem armii pruskiej, przyznawał się do kaszubskiego pochodzenia. Świadczyć o tym może określanie go w źródłach niemieckich jako „preußischer Offizier kaschubischer Abstammung”, co oznacza – pruski oficer kaszubskiego pochodzenia. Można na podstawie tego przyjąć, że nie wypierał się on swoich kaszubskich korzeni, a nawet się do nich przyznawał. W stopniu porucznika przeszedł na emeryturę w 1886 roku. W niektórych źródłach podaje się, że otrzymał on wówczas przeniesienie służbowe oraz że posiadał stopień wojskowy komandora.

Po przejściu na emeryturę podjął pracę w niemieckiej spółce Deutsch-Ostafrikanische Gesellschaft (Niemiecka Spółka Wschodnioafrykańska), działającej na terenie Niemieckiej Afryki Wschodniej. Były to okres początków niemieckiego kolonializmu, który podjął rywalizację z Brytyjczykami o terytoria zamorskie. W 1884 roku spółka wysłała ekspedycję do wschodniej Afryki, w jej skład weszli: Karl Peters, Joachim Graf von Pfeil i Karl Ludwig Jühlke. Przyjechali oni do Zanzibaru pod fałszywymi nazwiskami i podpisali z wodzami okolicznych plemion 12 traktatów, w wyniku czego powstała Niemiecka Afryka Wschodnia. Głównym bogactwem tych rejonów był zyskowny handel niewolnikami. Chcąc uzyskać jak największe i najszybsze zyski, Niemcy w sposób bezwzględny wyzyskiwali swoją nową kolonię, co doprowadziło do licznych konfliktów.



Herb Niemieckiej Afryki Wschodniej

Źródło: (https://pl.wikipedia.org/wiki/Niemiecka_Afryka_Wschodnia)

W związku z tym pobyt Emila von Żelewskiego na „czarnym lądzie” od początku stał pod złą gwiazdą. Jego postępowanie przyczyniło się także do zaostrzenia i tak napiętej już do granic możliwości sytuacji. Reprezentował swoich mocodawców wobec sułtana Zanzibaru. Jego buta i władcze zachowanie wobec tubylców doprowadziło do powstania antykolonialnego na Zanzibarze. Stłumiono je wspólnymi niemiecko-brytyjskimi siłami. W 1888 roku, gdy udało się opanować sytuację, podjął on próbę przejęcia administracji w miejscowościach nadmorskich na stałym lądzie, gdzie również spotkał się z oporem miejscowych. Kolejny raz jego zachowanie doprowadziło do otwartego buntu muzułmanów. W Święto Ofiarowania wraz ze swymi żołnierzami wszedł do jednego z najważniejszych miejscowych meczetów, a ich tropem podążyły ich psy. Takie zachowanie zostało uznane za zbezczeszczenie świątyni. Stało się to bezpośrednią przyczyną wybuchu kolejnego powstania, trwającego dwa lata. Powstaniem tym kierował Buschiri bin Salim. Emil nie przyznawał się do tego zajścia przed swoimi zwierzchnikami, natomiast znany je dzięki relacji wiedeńskich dyplomatów. Powstańców udało się pokonać dopiero, gdy na czele Marynarki Wojennej stacjonującej na Oceanie Indyjskim stanął komisarz Rzeszy do spraw Niemieckiej Afryki Wschodniej – Hermann von Wissmann. Po pierwszych sukcesach, gdy kolejny raz udało się opanować wybrzeże stałego lądu, von Wissmann mianował Emila von Żelewskiego głównodowodzącym siłami niemieckimi.

Żelewski przystąpił wówczas do organizowania wojska składającego się z sił niemieckich oraz tubylców. Wojska te nosiły nazwę Kaiserliche Schutztruppe, byli to miejscowi żołnierze zwani askarysami, pochodzący głównie z Sudanu. Każdy oddział askarysów składał się z 90 żołnierzy, niemieckiego oficera i podoficera oraz tureckiego oficera zwanego Efendi, który wydawał rozkazy w języku żołnierzy. Siły Żelewskiego składały się z trzech oddziałów askarysów (2 z Sudanu i 1 Zulu), 14 oficerów i podoficerów, trzech Efendi oraz 170 tragarzy. Oddziały te wyposażone były w dwa lekkie działa Kruppa 78,5 mm oraz dwa karabiny maszynowe Maxim (dane co do ilości wojska i jego wyposażenia są sprzeczne). Wojsko to przeznaczone było do walki z ludem Hehe, którego wódz Mkwawa zjednoczył liczne miejscowe plemiona do walki z kolonistami.



Wódz Mkwawa

Źródło: https://Eu.wikipedia.org/Wiki/Chief_Mkwawa

Emil von Želewski osobiście kierował karną ekspedycją przeciwko powstańcom. Wyruszyła ona w kierunku Jeziora Tanganika. Kolumnie wojska towarzyszyli miejscowi przewodnicy oraz tabory składające się z 27 osłów, 20 krów i 60 owiec. W czasie pochodu tych wojsk Želewski stosował taktykę spalonej ziemi, spłonęło kilkadziesiąt wsi. Pewny czekającego go zwycięstwa, nie zachował dostatecznych środków bezpieczeństwa. Wojsko maszerowało bez odpowiedniego rozpoznania terenu. Zostało to wykorzystane przez Mkwawę, mającego pod swą komendą trzy tysiące wojowników uzbrojonych we włócznie, łuki, krótkie miecze, dzidy, tarcze i czasami przestarzałe jednostrzałowe strzelby ładowane od lufy. Jego wojownicy do walki często stawali nadzy. W jednym z wąwozów przygotował zasadzkę. Do bitwy doszło 17 sierpnia 1891 roku w okolicy Lugalo (Rugaro) na terenie dzisiejszej Tanzanii. Wojownikami ludu Hehe bezpośrednio dowodził Mpangie, brat wodza Mkwawy. Želewski i jego żołnierze zostali całkowicie zaskoczeni, nie zdążyli sformować czworoboku do obrony, nie mieli czasu na przygotowanie dział do wystrzału, użyli tylko

jednego karabinu maszynowego. Ponieśli całkowitą klęskę, w ciągu 10 minut większość z nich była martwa. Emil von Żelewski został trafiony zatrutym oszczepem i poległ. Wraz z nim zginęło sześciu jego oficerów.



Bitwa pod Lugalo

Źródło: https://Eu.wikipedia.org/wiki/Chief_Mkwawa

Śmierć von Żelewskiego została srogo pomszczona. W 1894 roku lud Hehe został pokonany. Cztery lata później Niemcy otoczyli Mkwawę w twierdzy Kalenga, ten aby nie wpaść w ręce wroga popełnił samobójstwo strzelając sobie z pistoletu w głowę. Niemiecki sierżant Merckel po zakończeniu walki znalazł ciało Mkwawy i obciął mu głowę. Wywieziono ją do Niemiec i umieszczono w Muzeum Antropologicznym w Bremie. W miejscu przegranej bitwy Niemcy wzniesli obelisk upamiętniający poległych tam żołnierzy i ich dowódcę.

Brytyjczycy, którzy po I wojnie światowej zajęli miejsce Niemców w Niemieckiej Afryce Wschodniej, domagali się zwrotu czaszki Mkwawy. Był to jeden z warunków traktatu wersalskiego z 28 czerwca 1919 roku (artykuł 246). Nie został on jednak wykonany. Dopiero po zakończeniu II wojny światowej, brytyjski gubernator Tanganiki Sir Edward Twining doprowadził sprawę do końca. W 1954 roku Niemcy zwrócili doczesne szczątki Mkwawy – najpierw gubernatorowi, później jego wnukowi, który był wówczas przewodniczącym parlamentu Tanzanii.



Obelisk upamiętniający Żelewskiego i jego poległych żołnierzy

Źródło: https://de.wikipedia.org/Wiki/Emil_von_Zelewski

Bratanek Emila von Żelewskiego, generał SS Erich von dem Bach Zelewski uważał, że jego stryj swoim postępowaniem zhańbił i przyniósł wstyd rodzinie, ponieważ klęska Niemców w bitwie pod Lugalo była skutkiem braku przezorności ze strony Emila.

Literatura:

1. https://de.wikipedia.org/wiki/Emil_von_Zelewski
2. www.ntz.info/gen/n00958.html
3. Schulz Franz, Dzieje powiatu wejherowskiego i puckiego, Gdańsk-Puck-Wejherowo 2011.
4. https://Eu.wikipedia.org/Wiki/Chief_Mkwawa.